

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
II/5, (2019 Yaz), ss. 361-380.

Geliş Tarihi: 25 Mayıs 2019

Kabul Tarihi: 31 Temmuz 2019

Araştırma Makalesi/Research Article

ADANA VALİSİ HAKKI BEY'İN RAPORU IŞIĞINDA FINDICAK İSYANI

Nurten Çetin*

Öz

Fındıcak İsyanı, 1915'te başlayan Zeytun Ermeni İsyanının bastırılmasından sonra meydana geldi. Zeytun isyanından kaçmayı başaran Ermeni eşkıyalar, çevredeki köylere dağıldılar. Maraş'ın Fındıcak Köyü eşkıyanın toplanma yeri oldu. Ermeni eşkıya, hükümetin Fındıcak'a gönderdiği Ermeni ileri gelenlerinin de içinde olduğu nasihat heyetine ateş ile karşılık vermiş, çevredeki köylüler ile Fındıcak Köyü'nün kadın ve çocuklarını bu olayın içine çekmişlerdir. Köydeki Müslüman evleri yakılmış, malları ve mülkleri yağmalanmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti, isyanı bastırmak için askeri hareket başlatmıştır. Osmanlı dönemindeki Ermeni isyanları ile ilgili kaleme alınmış bazı eserlerde Fındıcak İsyanı'ndan bahsedilmektedir. Çalışmamızda Adana Valisi Hakkı Bey'in kaleme aldığı ve daha önce ele alınmamış rapor ışığında Fındıcak İsyanı ortaya konulmuştur. Hakkı Bey, raporunda eşkıyanın askeri gücü, silah, mühimmat ve teçhizat durumu, köydeki örgütlenmesi ve Fındıcak'ın ablukası hakkında bilgiler vermektedir. Olayın meydana geldiği alana ait askeri hareketi gösteren kroki isyanın etki alanı hakkındaki detayları içermektedir. İsyancı Ermeniler tarafından yakılıp yıkılan Müslüman köyleri ve şahıslar ile buralarda gasp edilen eşya, hayvan, hane ve harmanların miktarının değerlendirilmesinde, hükümetin talebi doğrultusunda hazırlanan cetvelden istifade edilmiştir. Yakalanan bazı Ermeni eşkıyalarının verdikleri ifadelere ulaşılmış olup, bu ifadeler olayın aydınlatılması, bölgedeki Ermenilerin Müslümanlara yönelik olumsuz faaliyetleri ve uzlaşmaya yanaşmayan tavırlarını teyit etmesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Fındıcak, Maraş, Zeytun, Ermeni, İsyan.

* Doç.Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, nurtencetin@trakya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5428-2539.

THE FINDICAK REVOLT IN THE LIGHT OF THE REPORT OF THE GOVERNOR OF ADANA

Abstract

The Fındıcak revolt took place following the repression of the Armenian Zeytun rebellion. The Armenian bandits that succeeded in escaping the Zeytun rebellion dispersed to the villages nearby. The Fındıcak village became a place that they particularly gathered. The Armenian bandits responded by fire to the Armenian commission sent by the Ottoman government for reconciliation. Therefore, the nearby villagers as well as the women and children of Fındıcak village were involved in this event. The houses of the Muslim in the village were burnt down and their properties were plundered. In response to this, the Ottoman government started a military operation. The Fındıcak revolt is mentioned in the literature about the Armenian revolts. This paper studies the Fındıcak revolt in the light of the report written by Hakkı Bey, the governor of Adana. In his report, Hakkı Bey, writes about the military force, the arms and the ammunition of the bandits, as well as the blockade of the village. The map showing the land of the military operation gives contains details on the impact area of the revolt. The report contains information on the Muslim villages and people burnt and destroyed by the revolting Armenians and the goods, animals, produce and property confiscated. This information is demanded by the Ottoman government and demonstrated through tables. Moreover, the testimonies of the Armenian bandits caught by the Ottomans are important, because they show how negative and fighting their attitudes were towards Muslims.

Keywords: Fındıcak, Maraş, Zeytun, Armenian, Revolt.

Giriş

Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Ermeniler, bağımsız devlet kurmak amacıyla, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok kez ayaklandılar. Ermeni propagandacılar İngiltere, Fransa ve Rusya'nın desteği, yabancı devletlerin konsolosları ve misyonerlerin de yardımıyla Anadolu Ermenilerini silahlandırdılar¹. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin tüm cephelerde

¹ Necla Günay, "Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Ermenileriyle İlişkileri ve 1914/1915 Zeytun İsyanları", *Bilig*, S 51, 2019, s. 86-87. İngiltere, Fransa, Rusya hatta İtalya konsoloslukları Ermeni komitacılarının dışarıyla haberleşmelerine aracılık ediyor, para, silah ve diğer ihtiyaçlarını sağlıyorlardı. Ermeniler aldıkları bu maddi ve manevi destek sayesinde savaşın başlamasıyla Kafkas ve İran sınırına koşmuşlardı. Ermeni askerleri silahlarıyla düşman tarafına firar ederlerken, dahildeki Ermeniler İtilaf devletlerinin galip gelmesi için Osmanlı Devleti

savaştığı sıralarda Ermeniler, Devletin seferberlik çağrısına uymadılar². Savaştan önce başlayan örgütlenme faaliyetlerine hız verdiler³ ve ayaklandılar. Savaş sırasında Ermeni gönüllü birlikleri Rus cephesindeki sınırı aşarak Müslümanların yaşadığı topraklarda terör estirdiler. Ermeni çeteleri Osmanlı ordusunun gerisinde kalan karakollara, nakliye araçlarına ve tecrit edilmiş birliklere baskınlar düzenlediler. Bu gelişmeler büyük bir isyan çıkartacaklarının da habercisiydi⁴.

Coğrafi ve ticari açıdan oldukça verimli topraklara sahip olan Maraş⁵, Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları yerlendendi⁶. Cihan Harbi esnasında ilk isyan 17 Ağustos 1914'te Zeytun'da başladı⁷. Dağlık bir bölge olan Zeytun, Ermeni çetelerinin sığınma yeri olmuştu⁸. Osmanlı idaresinde yaşamak istemeyen Zeytunlu Ermeni çeteleri yolcuları soyuyor ve askerlere saldırıyorlardı⁹. Zeytun Ermenileri, Çanakkale Muharebeleri'nin şiddetlendiği sırada saldırılarını artırdılar¹⁰. 29 Mart 1915'te Zeytun'da asker kaçağı olan Ermeniler isyan ettiler. Bunun üzerine Hükümet, bazı Ermenileri sürgün etme girişiminde bulundu¹¹. Zeytun ve Maraş bölgesinde zararlı gördüğü Ermenileri Konya'ya sevk etti. Ancak onların da bir süre sonra bölgedeki diğer Ermenilerle birleşmeleri tehlikeli görüldüğü için geride kalan Ermenilerin Halep'in güneydoğusuyla, Zor ve Urfa havalisine sevk edilmesine karar verildi¹². Zeytun Ermenilerinin tamamının ihraç edilmesi 9 Mayıs 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Maraş Mutasarrıflığına bildirildi¹³.

aleyhinde faaliyetlere girişmişlerdi. Mim Kemal Öke, *Ermeni Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s. 103.

² Günay, *a.g.m.*, s. 88.

³ İsmail Özçelik, *Ermeni İddiaları ve Tarihi Gerçekler*, Ankara 2007, s. 57.

⁴ Günay, *a.g.m.*, s. 88.

⁵ Necla Günay, *100. Yılında 1909 Maraş'ta Ermeni Olayları*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2009, s. 33.

⁶ Mehmet Yetişkin, "Maraş'ta Ermeni Nüfusu: Osmanlı Son Dönemi, Mütareke ve Milli Mücadele Yılları", s. 4. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/19/62.pdf>. 1880 yılında yapılan idari düzenlemeyle Halep Vilayeti'ne bağlı olan Maraş'ın Elbistan, Zeytun, Andırın olmak üzere dört kazası vardı.

⁷ A. Latif Dinçaslan, *Zeytun ve Çevresindeki Ermeni İsyancıları (1895-1921)*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2008, s. 143.

⁸ Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri, Babıali Kültür Yayıncılığı*, İstanbul 2015, s. 51.

⁹ Orhan Doğan, "Zeytun (Süleymanlı) Ermenileri Tarafından Şehit Edilen Osmanlı Askerleri", *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011, 10 (1), <https://dergipark.org.tr/download/article-file/223435> s. 521-522.

¹⁰ Dinçaslan, *a.g.e.*, s. 152.

¹¹ *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İsyancı (1878-1920)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu. 91, Ankara, 2007, s. 120.

¹² Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 60.

¹³ *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)*, Ankara 1995, s. 28.

Maraş Mutasarrıfı olan Mümtaz Bey'e göre, Zeytun Ermenilerini zaman zaman isyana sevk eden başlıca sebep, bölgenin sarp olması ve çevredeki köylerin onlarla aynı fikirde olan Ermenilerden oluşmasıydı. Burada yaşayan Müslümanlar, Zeytun Ermenilerinin baskılarına dayanamayarak göç etmişlerdi. Mal ve mülkleri Ermeniler tarafından zapt edilmişti. Şimdi hem bu Ermeni nüfusunu azaltmak hem de Müslüman nüfusu artırmak için uygun zamandı. Bazı Ermeni köylerinin ovalara nakledilmesi, yerlerine dağılık halde olan muhacirlerin iskanını gerçekleştirmek için şartlar uygundu. Bu uygulama masraflı olsa da askeri harekât için yapılacak masrafa nazaran daha az olacaktı¹⁴.

Zeytun Ermenilerinin nakledildikleri haberi, bütün Ermeni köylerine yayıldı. Bunun üzerine, sevk ve iskânı kabul etmeyen Keşifli, Dereköy ve Fındıcak gibi köylerde yaşayan Ermenilerin çoğu isyan ettiler. 8 Haziran 1915'te Müslüman halka saldırılar düzenlediler. Asli Ermenilerin toplanma yeri Maraş'ın Fındıcak Köyü oldu¹⁵. Fındıcak'taki köylülerden bir kısmı isyancılara iase ve barınmada yardım ediyorlardı. Keşifli'den 82, Dereköy'den 140 hanenin Fındıcak'a göç etmesiyle burası kısa sürede 400 haneli büyük bir kasabaya dönüştü¹⁶. Çoğunluğu Zeytun Ermenisi olan bu kişilere Haçin ve Maraş Ermenilerinden asker firarileri ve eşkıyanın katılmasıyla sayıları 600'e ulaşmıştı¹⁷. Çevre köylerden gelen ve dağlara sığınan Ermeniler, Fındıcak Ermenilerinin koruma sorumluluğunu üstlenmişlerdi. Yüzbaşı Ömer Bey, Zeytun olaylarından eşkıyanın sayısı hakkında da bilgi sahibiydi ve bunları bastırmak için kuvvete ihtiyaçları olduğunu biliyordu. Asker temin ederek Maraş'tan bölgeye döndü ve köylüleri de bilgilendirdi ve onlar arasında görev dağılımı yaptı¹⁸. Fındıcak'ta toplanan Ermeniler, Zeytun'da başarıya ulaştığını düşündükleri çetenin ardından gitmekte ve isteklerini yerine getirmekte bir sakınca görmemişlerdi¹⁹.

Bahçe Kaymakamı'nın verdiği bilgilere göre, Ayvacık yaylasına 6 saat uzaklıkta olan Maraş Sancağı'nın Fındıcak ve Dönüklü Köyü Ermenilerinin nakli için Maraş'tan gönderilen 20 kadar jandarmaya, bu köylerdeki Ermeniler silahla karşı koymuş, köyleri ateşe vermişlerdi²⁰. 1-10 Temmuz 1915 arasında bölgedeki Müslüman köylerindeki birçok evi yakmış, 10 Müslümanı şehit etmiş ve birçok Müslümanı da yaralamışlardı²¹. Bu hadiseler üzerine Osmanlı Hükümeti, 1 Ağustos 1915'te Maraş'ta bulunan Adana Valisi Hakkı Bey'den Ermenilerin Müslüman köylerinde yaptıkları mezalime dair araştırma ve

¹⁴ Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İsyanı (1878-1920)..., s. 122.

¹⁵ Ahmet Eyicil, *Yakınçağda Maraş*, Ukte Kitaplığı, Kahramanmaraş 2009, s. 346-347.

¹⁶ Eyicil, *a.g.e.*, s. 347.

¹⁷ Doğan, *a.g.m.*, s. 525.

¹⁸ Eyicil, *a.g.e.*, s. 347.

¹⁹ Necla Günay, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Anadolu'nun Güney Bölgelerinde Ermeni Çete Faaliyetleri", <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/2-Nejla-G%C3%9CNAY.pdf>, s. 256-257.

²⁰ Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, C I, Genelkurmay Basımevi Ankara 2005, s. 227.

²¹ Eyicil, *a.g.e.*, s. 347.

incelemede bulunmasını, Ermeni faaliyetlerinin belge ve fotoğraflarla tasdik edilerek bir rapor hazırlamasını talep etmiştir²².

1. İsyanın Başlaması ve Gelişimi

Maraş'ta bulunan Adana Valisi Hakkı Bey'in raporuna göre, Zeytun İsyanının bastırılmasından sonra Ermeni eşkıyası, etrafa dağılmış ve bir süre dağlarda dolaşmıştı. Dağınık halde bulunan eşkıyalar, rastladığı Müslümanlara saldırıyorlar ve katlediyorlardı. Sevk edilen bazı Ermeni köylerine iskân edilen Boşnak Muhacirlerinden üç ve etraftaki diğer Müslüman köylerinden ise beş kişi eşkıya tarafından katledilmişti. Müfreze tarafından yapılan takibatta bir çarpışma yaşanmış ancak eşkıyalar bir süre sonra izlerini kaybettirmişlerdi. Yakalanan eşkıyalardan Fekeli Milkü verdiği ifadede, amaçlarının her ne olursa olsun sahile inmek olduğunu, bunun için imkân olursa Dörttyol'a gidip oradan İtilaf Devletleri gemilerine sığınmayı istediklerini söylemişti. Bu şekilde kaçmayı başaramayan eşkıya, Fındıcak Köyü'ne sığınmıştı. Etraftan isyana dâhil olan Hıristiyan köylülerle ölünceye kadar mücadeleye devam edecekleri anlaşılıyordu. Bunun üzerine Maraş Mutasarrıfı Kemal Bey, harekete geçmiş ve eşkıya ile görüşmek üzere bir nasihat heyeti oluşturmuştu. Eşkıyalar, Fındıcak'a gönderilen Ermeni murahhası Sehak Efendi, Papaz Arış ve Protestan Reisi Ruhani Badvili Abraham'dan oluşan Maraş Nasihat heyetinin nasihatlerine, "ne olursa olsun savaşıarak ölmeye karar verdikleri" sözleriyle karşılık vermişlerdi. Bu karardan sonra eşkıya kendi istekleriyle onlara katılan Keşifli, Dereköy ve Fındıcak köylüleriyle kuvvetini artırmıştı. Fındıcak Köyü Kilisesi'nden çıkarılan silahlarla kendilerine katılmakta tereddüt eden kasabanın Hıristiyan halkının geriye kalanını da zorla aralarına almışlardı. Dereçani, Keşifli Köyleri'nin kadın ve çocuklarıyla bunların eşyalarını Fındıcak'a naklettirmişlerdi. Bundan sonra bir taraftan çevre köylerdeki Müslüman halka tecavüz ederek katliam, yakıp yıkma yapırlarken diğer yandan da Fındıcak'ta toplanan 1.000 civarındaki Hıristiyan ile köyün²³ önemli noktalarını tahkim etmeye başladılar. Eşkıya arasında, Osmanlı Devleti'nde önceden çavuş, onbaşı ve er olarak askeri görev almış firariler de bulunuyordu. Bunlar arasında elebaşılık yapanlar vardı. Bunlar bölge hakkındaki bilgileriyle beraber savaş stratejisi geliştiriyorlardı. Bu nedenle köyün çevresinde meydana getirilen muhtelif nokta ve mevkiilerdeki tahmini 800 metre uzunluğunda olan siperlerin oldukça başarılı bir şekilde inşa edilmiş olduğu görülüyordu.

Hakkı Bey, raporunda eşkıyanın civardaki Müslüman köylerinde yaptıkları tahribat hakkındaki bilgilere de yer veriyordu. Eşkıya bu işlere başlamadan etrafa büyük dehşet saçmak amacıyla önce büyük bir olay çıkarmak istemiş ve bir grup Fındıcak'a intikal etmişti. Bunun üzerine Fındıcak Köyü İhtiyar Heyeti harekete geçerek ayın 14'ünde Maraş'a gitmişti. Yaklaşık 40 kadar

²² BOA, DH. ŞFR, 54-A/213.

²³ BOA, DH. DH.EO, 641/119, Lef 1.

Zeytun eşkiyasının köylerinde olduğunu Mutasarrıfa ihbar etmişlerdi. Bu haber üzerine merkezden jandarma tabur kumandanı Yüzbaşı Hüsnü Bey'in kumandasındaki 100'e yakın askerden oluşan bir seyyar ve süvari jandarma müfrezesi Fındıcak'a sevk edildi. Müfreme yanında köy ihtiyar heyeti ve köyde olan meşhur Manas Kahya ile birlikte Salı günü akşam üzeri köy civarına ulaşmıştır. Müfreme kumandanı kuvvetlerini ikiye ayırarak birini bir mülazım kumandasıyla doğudan eşkiyanın köyde bulunması muhtemel haneye doğru ve diğer müfrezeyi de güneyden yine bir mülazım kumandasıyla eşkiyanın bulunduğu eve yönlendirmişti. İhtiyar heyeti de birlikte gönderilmişti. Kolların ilerlediği sırada köy içerisinden asker üzerine ateş açıldı ve bu şekilde başlayan çarpışmalar iki saat kadar devam etti²⁴.

Çarpışmalar başladıktan sonra, Manas Kahya ile beraberindekilerin yüksek sesle "*öldürün askeri kuvveti azdır silahlarını alalım hücum ediniz*" gibi sözlerle eşkiya ve onlara katılan Hıristiyan köy halkını kışkırttıkları bizzat Maraş Jandarma tabur kumandanı Yüzbaşı Hüsnü Bey ve askerleri tarafından duyurulmuştu²⁵. Ayrıca Maraş bölüğünün Yenice kale Nahiyesi'nde süvari jandarması olan Maraşlı Ahmet oğlu Mustafa ve seyyar jandarmadan Maraşlı Kara Ahmet oğlu Osman, Ermenice bildiklerinden Manas Kahya'nın köylülere askerinin sayısının az olduğunu, korkuya gerek olmadığını söyleyerek onları tahrik ve teşvik ettiğini bizzat duymuşlardı²⁶.

Köyden askere atılan silahların seslerinden mavzer türünden oldukları ve müfrezelerin ise adi martin tüfekleri olduğu anlaşılıyordu. Karanlığın barması üzerine etrafı sarılmaya çalışılan evden uzaklaşıldı ve gece böyle geçirildi. Ertesi gün yani 15 Temmuz 1331 (28 Temmuz 1915) sabahı köye ait bağlardaki evlerden çıkan 200 kadar silahlı eşkiya civardaki Dadağlı Müslüman Köyü'ne yürümüşler ve köyün bağlarındaki evlerden²⁷ birini yakmışlardı. Ancak müfrezeler tarafından üzerlerine açılan ateş üzerine Fındıcak'a geri dönmeye zorlanmışlardı. 27-28 Temmuz gecesi müfreme ile çarpışmalardan sonra eşkiya bölgedeki evleri yakıp yakmış, o sırada ticaret yapmak üzere Fındıcak Köyü'nde bulunan Müslümanları katletmişti. Köydeki çatışmada bir jandarma şehit olmuş, iki jandarma da yaralanmıştı. Maraşlı Ali, Kavvasoğlu Kâmil köyün içinde katledilmiş, kardeşi Bedevi firar etmiş ancak o da pusudaki jandarmalar yanına yaklaştığı sırada köyden atılan bir kurşunla öldürülmüştü. Köye yakın bir bölgede sıralanan jandarmalara kumanda eden Maraş jandarma çavuşlarından Mustafa oğlu Halil ve pusuda bekleyen arkadaşları köyden birçok Müslümanın acı iniltilerini ve imdat feryatlarını işitmişlerdi. Maraşlı

²⁴ BOA, DH. DH.EO, 641/119, Lef 2.

²⁵ BOA, DH. DH.EO, 641/119, Lef 3.

²⁶ BOA, DH.EO, 641/119, Lef 3.

²⁷ BOA, DH. DH.EO, 641/119, Lef 2.

Hasırcı oğlu Ahmet, köy dahilinden firar etmeyi başarmış ve sağ salim pusudaki jandarmalara katılmıştı²⁸.

Olay sırasında Fındıcak'ta bulunan Maraş ve diğer köy halkından olup Fındıcaklı Ermeniler tarafından katledilen, evleri yakılıp yıkılan eşyaları yağma edilenlerin nüfus bilgilerini hazırlanan defterden edinmek mümkündür. Maraş Kazası, Fatmalı, Hartlab, Hacıali, Önsen ve Kümperli köylerinden, yaralılar, hane ve harmanları yıkılıp yakılanlar, eşyaları, hayvanları gasp ve yağma edilen çok sayıda Müslüman olduğu görülmektedir²⁹.

27 Temmuz'dan 31 Temmuz'a kadar Yüzbaşı Hüsnü Efendi'nin müfrezeleri eşkiyayı gözlemlədiler. Eşkiya, yapmakta olduğu siperleri tamamlamaya ve kuvvetlendirmeye çalışıyordu. Askerler buna izin vermedi. Müfrezenin eli silah tutan Müslümanlardan oluşturduğu birliklerin gece gündüz devriye gezmeleri ve çevrede beklemeleri bu saldırıları önlemişti. 18 Temmuz 1331'de (31 Temmuz 1915) sabah saat 9:00'da Fındıcak'ın karşısındaki Avşar Müslüman Köyü'ne ulaşıldığında görülen manzara böyleydi³⁰.

2. Fındıcak'ın Ablukası

Rapor'da askeri harekate dair bilgilerde yer veriliyordu. 18 Temmuz 1331'de (31 Temmuz 1915) öğleden sonra saat üçte Avşar Köyü'ne gelen 132. Alay Kumandanına³¹ köyün ablukası hakkında gerekli talimat verildi. Fındıcak köyü gece her taraftan sarıldı. 19 Temmuz 1331 (1 Ağustos 1915) sabahı köyün etrafındaki siperlere yerleşen eşkiya tarafından askerler üzerine ateş açılmasıyla çarpışmalar başladı. Kayalık üzerine yerleşmiş ve yukarı kısmı da ormanlık olan köyün her cephesinden asker üzerine açılan ateşten eşkiyanın sayısının yaklaşık 400-500 civarında olduğu anlaşılıyordu. Bir iki defa köydeki kadın ve çocukların çıkarılması ve teslim edilmesi için haber gönderilmiş ancak eşkiya buna askerler üzerine yaylım ateşi açarak karşılık vermişti. İlk etapta kadın ve çocukların köyden çıkarılmaları mümkün olmadı. Şiddetli bir şekilde başlayan çarpışmalar zaman zaman yavaşladı. Eşkiya önce siperlerin içinden karşılık verdi. Adana

²⁸ BOA, DH. DH.EO, 641/119, Lef 3.

²⁹ Detaylı bilgi için bkz. BOA, DH.EUM, 14/48-1. Bkz. Ek. 1.

³⁰ BOA, DH. DH.EO, 641/119, Lef 4.

³¹ 4. Ordu Komutanı Cemal Bey, 1-2 Ağustos 1915 tarihinde Başkumandanlığa gönderdiği şifre telgrafta; "Maraş'ın Fındıcak Köyünde toplanan ve köyü tahkim eden, tahminen 400 kadar Ermeni eşkiyasıyla bu eşkiyayı yok etmekle görevlendirilmiş 132. Alay arasında, bugün öğleden evvel saat üçten itibaren çatışma başlamıştır. Bu çete, son birkaç gün içinde çevredeki Müslüman köylerde birçok evi yakmış, ondan fazla Müslümanı katletmiş veya yaralamıştır. Jandarmadan iki şehit ve üç yaralı vardır. 132 inci Alayın takviyesi için ayrıca bir nizamiye taburu ile bir cebel takımı gönderiyorum. Maraş ile Adana'dan sevk edilecek jandarma ve nizamiye kuvvetlerini birlikte idare ederek çeteyi imha, Müslümanların işe karışmasını men ve itaat eden Ermenilerin incinmemelerini temin vazifesini, Adana Valisi Hakkı Bey'e vererek kendisini olay yerine gönderdim." diyordu. Bkz. Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, C I, Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 229.

Jandarma Alayı'nın Bahçe Bölüğü erlerinden Mehmet Ali ve diğer jandarma Salih³² cephaneyi son derece iyi kullanarak buldukları siperden en az 10 tüfekte karşılık veriyorlardı. Saat 11:30'a doğru krokide³³ 1 rakamıyla gösterilen siperlerdeki eşkıya şiddetli bir ateş altında kaldıklarından siperi tahliye ederek köye doğru firar etmeye başlamıştı. Bundan yarım saat sonra yani saat 12:00'a doğru köyün güney batısında 2 rakamlı siperlerdeki³⁴ eşkıya köy dâhilinde firara başladı. Fakat siperlerden ateşe devam ediyordu. Sonuçta bunlar da süngüyle öldürüldüler. Köyün çevresindeki siperlerin bir kısmı asker tarafından tutulduktan ve eşkıya köye girdikten sonra, köyden şiddetli bir direnişle karşılaştılar.

28 Temmuz'da köye gitmiş olan 12 Maraşlı'nın 5'i çarpışmalarda öldürülmüş, 7'si ise sağ olarak yakalanmıştı. Fındıcak Köyü'nde 20 evde 57 erkek, Dereköy'de 7 evde 13 erkek ve Keşifli'de 11 evde 18 erkek olmak üzere toplam 88 kişinin olduğu biliniyordu. Eşkuya tarafından köydeki çok sayıda ev ile iki kilise ve kilisenin etrafındaki duvarlara mazgal açılarak savunma oluşturulmuştu. Bu şekilde hane ve kiliselere yerleşen eşkıya, daha şiddetli bir şekilde ateş etmeye ve çarpışmaya başladı. Çarpışmalar, adeta savunulan bir köy muharebesine dönüşmüştü. 2 rakamla gösterilen yerlerdeki³⁵ siperlerin düşmesi üzerine oraya gidildiğinde dere içinde başı kesilmiş, göğsü yarılmış bir Müslüman cesedi görülmüştü. Ayağındaki paçasının kenarı bağlı dondan cesedin katledilen Müslüman jandarmalardan birine ait olduğu anlaşılmıştı³⁶.

Askerin yaptığı baskılar ve açılan ateş sonucunda köyün kenarındaki hanelerde barınamayacaklarını anlayan asiler, buldukları evleri terk etmeye başladılar. Üzerlerine açılan ateşi önlemek amacıyla da terk ettikleri evleri yakıyorlardı. Bu olaydan sonra eşkıyanın takibi daha da zorlaşmıştı. Bir taraftan yangının şiddeti diğer taraftan dumanlar çarpışmalar için büyük bir engel oluşturuyordu. Yanan bazı evlerdeki yaralı eşkıyalarda ölüyordu. Askerler bütün bölgedeki zorluklara rağmen büyük bir gayret gösteriyorlardı. Köyün yüksek bir noktasına inşa edilen kilisenin duvarında yeni açılmış iki sıralı mazgal ve pencerelerden asker üzerine şiddetli bir ateş açılıyordu. Kadın ve çocukları kurtarmak için gönderilen jandarmaya şiddetle ateş açmışlardı. Türkleri mahvetmeye yemin ettiklerini beyan ederek teslim olmuyor ve çarpışmaya devam ediyorlardı. Öğleden sonra saat dörtte yapılan teslim ol çağrıları da aynı karşılığı buldu. Sonuç olarak eşkıyanın sığındığı evler birer birer ele geçirildi. Yangın kilisenin etrafını sarınca kurtuluşları olmadığını anlayan ve eşkıya korkusu kalmadığını gören köydeki kadınlar ile çocuklar teslim oldular. Bunlar arasında bazı yaralılarda vardı. Çoğu daha önce teslim

³² BOA, DH.EO, 641/119, Lef 4.

³³ BOA, DH. EUM 71/37. Bkz. Ek. 2.

³⁴ BOA, DH. EUM 71/37. Bkz. Ek 2.

³⁵ BOA, DH. EUM 71/37, Bkz. Ek 2.

³⁶ BOA, DH.EO, 641/119, Lef 5.

olmak istemiş ancak eşkıya tarafından üzerlerine açılan ateş sonucunda yaralanmışlardı. İçlerinden bazıları teslim olduktan sonra bunu itiraf etmişlerdi. Bu şekilde kadınlar ve çocuklar köy dışına alındıktan sonra eşkıyaya karşı oldukça şiddetli bir ateş açıldı. Nihayet akşam saat sekizde köydeki eşkıya topluca uzaklaştırıldı. Bundan sonra çarpışmalar köyün yalnız kuzeyindeki sarp ve kayalık ormanlıkta saklanan eşkıyalarla yapıldı. 20 Temmuz 1331 (2 Ağustos 1915) sabah saat sekizde onlar da imha edildiler. Böylece 250 haneli Fındıcak Köyü'nün 593 nüfusunun çarpışmalara katılan erkekleri ve Zeytun eşkıyasının büyük bir kısmı etkisiz hale getirildi. Daha sonra öldürülen 35 eşkıyayla birlikte öldürülenlerin sayısı 450'ye yaklaşmıştı. Bunun haricinde Fındıcak'tan 22, Keşifli'den 3, Dereköyü'nden 14 olmak üzere toplam 39 yaralıyla kadın ve çocuklardan da bir miktar yaralılar vardı³⁷. Askerden 4 şehit ile 24'ü ağır ve 18'i hafif olmak üzere 42 yaralı vardı³⁸.

Yanan evlerde kalarak hayatını kaybeden eşkıya sayısı tespit edilememişti. Eşkıyaların elindeki mızrak, uzun ve kısa gra ve çifte gibi silahların büyük kısmı yanan eşkıya ile beraber yanmıştı. Sağlam olarak ele geçirilen mühimmat arasında Zeytun olayında eşkıya tarafından öldürülüp silahları gasp edilen iki nizamiye nazırının mızrakları de bulunmuştu. Üzerlerindeki numaralardan eşkıyanın katlettiği iki askerin silahları olduğu anlaşılmıştı. Çarpışmalar 1 Ağustos 1915'de sabah saat beşten öğleden sonra dörde kadar şiddetle ve ertesi gün aralıksız hafif şekilde devam etti. Çarpışmalarda 131. Alayın 1. ve 2. taburlarından 7 kişi ve jandarmadan bir kişi olmak üzere toplamda 15 şehit, 1. Taburdan 14, 2. Taburdan 34 ve Maraş jandarmalarından da 2 yaralı olmak üzere toplam 50 yaralı vardı. Bazılarının yaraları hafifti. Bundan başka askere rehberlik eden civar köylülerden de 1 şehit ile 2 yaralı vardı. Bütün çarpışmalarda 1. Tabur 22 sandık 147 fişek ve 2. Tabur 59 sandık 122 fişek ki toplam 81 sandık ile 269 fişek kullanılmıştı. Jandarmalar da 8 bin fişek kullanmıştı. Şehit ve yaralılar ile harcanan cephane çarpışmaların şiddeti hakkında bir fikir oluşturuyordu. Askerlerin köyü kuşatmak için aldıkları vaziyet, işgal ettikleri mevki krokide³⁹ gösterilmişse de krokideki yerler eşkıyanın işgal ettiği mevzinin onda birini bile göstermiyordu. Zira eşkıya her taş, her tarla ve hendek ile duvarda mazgallar yapmış, yani önemli noktalar kademeli olarak fenni bir surette tahkim edilmişti. Bu nedenle köye hâkim tepe ve sırtlarla bayırlar ve tepelerdeki tarla, harman ve yol kenarlarındaki duvarlar umumiyetle bir siper haline dönüştürülmüştü. Ancak 20 Temmuz 1331 (2 Ağustos 1915) sabahına kadar aralıksız ve hafif bir şekilde devam eden çarpışmalarda Zeytun eşkıyasıyla kendilerine yardım eden köylü, toptan⁴⁰ cezalandırılmış, çarpışmaların sürati ve şiddeti bu bölgede artık hükümeti

³⁷ BOA, DH. DH.EO, 641/119, Lef 6.

³⁸ BOA, DH, EUM, 9/78.

³⁹ BOA, DH.EUM, 71/37.Bkz. Ek 2.

⁴⁰ BOA, DH. DH.EO, 641/119, Lef 7.

meşgul edecek Ermeniler tarafından küçük bir harekete bile cüret bırakmamıştır⁴¹.

Osmanlı Devleti'nin topraklarının bir kısmında Ermeni Devleti kurmak için ayaklanan Ermeniler, Keşifli ve Fındıcak'ın Hristiyan halkıyla Fındıcak'ta toplanarak çıkardıkları bu isyan sonucunda Maraş Divan-ı Harb-i Örfisinde yargılandılar ve mülkiye ceza kanununun 54. maddesinin zeyline göre, Dereköy'den Tason Panos oğlu Kirkor, Hıçar(?) ve Maraş'ın Fındıcak Köyü'nden Baladır Veled Panos'un idamına karar verildi⁴².

Hakkı Bey raporunda bu bilgileri verirken 1-2 Ağustos 1915 tarihinde firar eden ve daha sonra yakalanan Fındıcak Köyü Kahyası Manas'ın oğlu Nuzur ifadesinde isyanla ilgili şu bilgileri veriyordu: Zeytun eşkıyası bir ay önce Fındıcak Köyü civarında ve köye yarım saat uzaklıktaki Çaçıdduru denilen mevkiye geldi. Burada kaldıkları sürece Fındıcak'ta ikamet eden Zeytunlu Oseb tarafından işeleri karşılandı. Köy evlerinde toplanan erzakları Gördek oğlu Kara Manuk, Doğtor/Doktor oğlu Artin, Osebin eniştesi Karamanos oğlu Serkes çuvallar içinde eşkıyanın bulunduğu mahalle getiriyordu. Zeytun eşkıyası 47 kişiden oluşmaktaydı. Eşkıya, Çakıroğlu Panos, Çavuş Mesrub ve Neşet (?) adındaki eşkıyaların kumandasındaydı. Bunlar mavzer ve diğer eşkıya ise Zeytun'da imal edilen martın silahlarına sahiptiler. Eşkıya Mesrubin biraderi Aram ile Karabet ve Karakin'de birer de tabanca vardı. Çaçıdduru mevkiinden 9 Temmuz 1331 (22 Temmuz 1915) tarihinde Fındıcak Köyüne geldiler. Burada Rotos oğlu Minosun evinde misafir edildiler. Köylülerin çoğu silahlıydı. Kalaycıoğlu Agob'un evinde Orçanlı Seyit Ali, İbrahim Çavuş ile 7 Müslüman vardı. Seyit Ali, Agob'un eşi Vartek tarafından kurtarıldı. Kallab Agob'un evinde de 8 Müslüman vardı. Barhıklı Köyüyle, Orçanlı Köyü Müslümanlarından bir kısmı kaçarak kurtulmuşlarsa da köyde kalıp kaçamayanlar topluca öldürülmüşlerdi. Bunlardan Cingöz Mehmet, Çakıroğlu Panos tarafından bıçakla, Bekir Ağa da Kalaycı Agob'un evinde yine bıçakla öldürüldü. Aynı akıbeta uğrayan Müslümanlar katledildikleri bölgeye defnedildiler.

İfadeye göre Dereköy'lü Hristiyan halk, 14-15 Temmuz 1331 (27 Temmuz 1915) gecesi Fındıcak'a nakledildi. 3 Zeytunlu ile Fındıcak'tan 5 kişi de Keşifli Köyü'ne giderek 15 Temmuz 1331 (28 Temmuz 1915) sabahı ailece köy halkını toptan Fındıcak'a getirdiler. Fındıcak'a gelen bu köylerin erkek halkı da silahlıydı. Dereköy papazı da birlikte Fındıcak'a gelmiş bu köy halkı da 70 kadar silah getirmişti. Bölgedeki İtalya şimendifer kumpanyasında çalışmakta olanlar da olaydan iki hafta önce kumpanya ile de hesaplarını keserek köylerine dönmüştü. Keşifli Köyü'nden yalnız iki ev eşkıyaya tabi olmayarak Maraş'a gelip Vasil Ali adında birisinin evine iltica etmişti. Jandarmalarla çarpışmanın

⁴¹ BOA, DH. DH.EO, 641/119, Lef 7.

⁴² BOA, DÜİT, 172/57.

ertesini günü üç köy halkı köyün etrafında önceden kendileri tarafından siperler kazılması için iş bölümü yapmışlardı. 17 Temmuz 1331'de (30 Temmuz 1915) Fındıcak'tan Kösezeytun ile Gölceğizli Oseb, Kızılağaç adındaki Ermeni Köyüne giderek onları da Fındıcak'a davet etmişler ise de Kızılağaçlılar bu davete icabet etmemişlerdi. Maraş'a Fındıcaklı Marke oğlu Kazar ile bir Keşiflili gönderilmiş idi. Onlar da Maraş'ta Sehak ile Kırklar Kilisesi'nin papazlarına ve Maraş'ın ileri gelenlerine müracaat ederek kendilerinden yardım talep edeceklerdi. Fakat bunlar Maraş'a girmeye muvaffak olamadan birisi yakalanarak hükümet güçlerine teslim edilirken diğeri firar etti. Köye eşkiyaya nasihat vermek amacıyla Maraş'tan papazlar gönderilmişti. Bölgedeki köylerin ileri gelenleri, isyan ettikleri için teslim olsalar da idam edileceklerini ifade ederek savaşa devam kararında olduklarını söylediler. O sırada bölgede tespit edilen silahlı kişi sayısı 300'den fazlaydı. Köyün mezarlık tarafı Dereköylüler; çeşmenin üst tarafındaki dağlık alan Keşifliler, Maraş yolu Zeytunlularla, Fındıcaklılar ve derenin yukarı tarafı da muhtelif kimselerce işgal edilmiş durumdaydı.

Karakadın ve Çaçıdduru tarafındaki siperde bulunan eşkiya, şiddetli ateşe maruz kaldı. Bu nedenle Çaçıdduru mevkiindekiler ve yakındaki mezarlık tarafındaki eşkiyalar kaçarak köye sığındılar. Söylediğine göre Nuzur da Oseb'in hanesine girmişti. Orada babası Manas Kahya ile dayıları ve Karabet Gündelen Artin'e⁴³ rastlamıştı. Karabet Gündelen Artin ağır yaralıydı. Ayrıca bazı diğer eşkiya ileri gelenleri de oradaydı. 19 Temmuz 1331 (1 Ağustos 1915) gecesi saat dokuz on sularında köyden kaçan Nuzur ve kasaba içinde saklandı ise de yakalandı. 19-20 Temmuz 1331 (1-2 Ağustos 1915) gecesi saat dokuz civarında buldukları evin yanmaya başlaması üzerine dışarıya fırlayan eşkiya arasında Manas Kahya'nın oğlu Kazor, Kalaycı Yanuhi oğlu Karabet ve Apal Geyzorak ile Kalaycı Yanuhi oğlu diğer Karabet vardı. Köyden çıkarak Tıngırlı adındaki çiftliğe sığındılar. Ancak onlar da ertesini gün saklandıkları yerde yakalanarak hükümet güçlerine teslim edildiler⁴⁴.

Yakalanan bir diğer Ermeni eşkiyası Fındıcak'lı 35 yaşlarındaki Panos oğlu Kazor'dur. Kazor da olayla ilgili Nuzurla benzer ifade de bulunmuştur. 17-18 Temmuz 1331 (30-31 Temmuz 1915) tarihinde Fındıcak'ta 60 kadar Zeytun eşkiyasıyla Keşifli ve Dönüklü Hıristiyanlarından eli silah tutanların toplamda 1.000 kişi olduklarını söylemiştir. Bunların yarısı mavzer, martin, gra ve kullanılması yasak olan bazı silahlara sahipken gerisi de adi çifte ve çakmaklı tüfeklere sahiptiler ve ölene kadar mücadeleye kararlıydılar. Okuma ve yazması olmadığından parmak bastığı ifadesinde, Çakıroğlu, Köyceğiz ve Sarılar köylerine adamlarla haber gönderilerek Fındıcak için yardım istendiğini

⁴³ Nuzur, ifadesinde O'nun orman kolcusu olup İslam köylerini yakarak Müslümanları öldürenlerin en ileri gelenlerinden biri olduğunu söylemiştir. BOA, DH.EO, 641/119, Lef 10.

⁴⁴ BOA, DH.EO, 641/119, Lef 10.

belirtmiştir. Yakalandığı sırada cebinde bulunan parayı da ücret olarak Kazor Ağa'dan aldığını söylemiştir⁴⁵.

Sonuç

Adana Valisi Hakkı Bey'in Raporu Fındıcak İsyanı hakkında son derece detaylı bilgiler vermektedir. İsyanın sonra yakalanan bazı Ermeni eşkıyalarının verdikleri ifadeler de bu bilgileri teyit etmektedir. Zeytun İsyanı'nın bastırılmasından sonra kaçmayı başaran Ermeni eşkıyalar, civar köylere ve dağlık alanlara yayılarak örgütlenmişlerdir. Bu yerlerden biri Maraş'ın Fındıcak Köyü olmuştur. Fındıcak'ta konuçlanan eşkıya, çevre köylerdeki Ermenilere burada toplanmaları için haber göndermiş, böylece isyancı Ermeni sayısı kısa sürede büyük rakamlara ulaşmıştır. Eşkıyanın iâşesi Fındıcak köyü ve çevre köylerdeki bazı Ermeni halk tarafından karşılanmıştır. Silah ve mühimmat bakımından Osmanlı birliklerinden daha donanımlı oldukları anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde önceden askeri görev almış ve bölgeyi iyi tanıyan firariler isyancılara kuvvet katmıştır. Köyde örgütlenen eşkıya Müslümanları yakmış, silah ve kesici aletlerle öldürmüş, mallarını mülklerini talan ve yağma etmiştir. O sırada ticaret yapmak amacıyla Fındıcak ve çevresinde bulunan Müslümanlar da eşkıyanın katliam ve yağmasına maruz kalmışlardır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda birçok cephede savaştığı dönemdeki bu ayaklanma hükümeti oldukça güç duruma sokmuştur. Hükümet başlangıçta asileri nasihat ile yola getirmek istemiş ancak bu girişimi sonuçsuz kalmıştır. Hükümete eşkıyaya karşı silahlı mücadele başlatmaktan başka çözüm yolu kalmamıştır. İsyân hükümet güçleri tarafından bastırılmış, çok sayıda Ermeni ve Müslüman hayatını kaybetmiştir. İsyancı Ermeniler, Osmanlı askerinin "teslim ol" çağrısına uymamışlar, köydeki kadın ve çocukları da olayın içine katarak, halk arasında korku ve dehşet saçmışlardır. Teslim olmak isteyen kadın ve çocuklar üzerine ateş açılması nasıl bir terör estirdiklerinin de göstergesidir.

⁴⁵ BOA, DH.EUM.2 ŞB, 71/37.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)⁴⁶

BOA, DH.EO,

BOA, DH. EUM,

BOA, DH. ŞFR,

BOA, DUİT.

2-Kitaplar ve Makaleler

Kitaplar

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, C I, Genelkurmay Basımevi Ankara 2005.

EYİCİL, Ahmet, *Yakınçağda Maraş*, Ukte Kitaplığı, Kahramanmaraş 2009.

GÜNAY, Necla, 100. Yılında 1909 Maraş'ta Ermeni Olayları, Ukte Yayınları, Kahramanmaraş 2009.

DİNÇASLAN, A.Latif , *Zeytun ve Çevresindeki Ermeni İsyanları (1895-1921)*, Ukte Yayınları, Kahramanmaraş 2008.

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920), Ankara 1995.

Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İsyarı (1878-1920), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu. 91, Ankara, 2007.

ÖKE, Mim Kemal, *Ermeni Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1991.

ÖZÇELİK, İsmail, *Ermeni İddiaları ve Tarihi Gerçekler*, Ankara 2007.

GÜNAY, Necla, "Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Ermenileriyle İlişkileri ve 1914/1915 Zeytun İsyanları", *Bilig*, S 51, 2019.

GÜNAY, Necla, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Anadolu'nun Güney Bölgelerinde Ermeni Çete Faaliyetleri", <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/2-Nejla-G%C3%9CNAY.pdf>

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Ermeni Tehciri, Babıali Kültür Yayıncılığı*, İstanbul 2015.

YETİŞKİN, Mehmet, "Maraş'ta Ermeni Nüfusu: Osmanlı Son Dönemi, Mütareke ve Milli Mücadele Yılları", S. 4. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/19/62.pdf>.

DOĞAN, Orhan, "Zeytun (Süleymanlı) Ermenileri Tarafından Şehit edilen Osmanlı Askerleri", *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011 10(1), SS. 509-546. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/223435>

⁴⁶ Belge numaraları dipnotlarda verilmiştir.

EKLER

Köy Adı	Şehir edisimler	Yaratılar	Hase ve Harmanlıklar İhrak edisimler		Hayvanları gısp ve yağma edisimler						Yıllık İhrak Edilenlerin Miktarı (kg)				
			İstisnalar	Hase	Harman	İsmit	Kar	Kömür	Un	Yem	Adet	Kilo			
MİNGİÇ KAZISI	Kalenderada Bekir Ağa	Bayram oğlu İbrahim													
	Kadınoğlu Şükrü	Sarıca oğlu Hüseyin													
	Ali Karvas oğlu Kızıl														
	Ali oğlu İsmet														
	Halil Efendi														
	Muharrem oğlu Alim														
	Muharrem oğlu Turan														
	Çekiriz Hüseyin oğlu Ali														
	7 Haseyin oğlu Mehmet														
	Hacı Kaya oğlu Ahmet														
Gülün oğlu Bekir															
Muharrem oğlu Ali															
MİNGİÇ KAZISI	Alihan Mustafa'nun eşi Aje														
MİNGİÇ KAZISI	Devri Hasan														
	Çakır oğlu Abdin														
	Kız Mehmet ve Turan														
MİNGİÇ KAZISI	Bilalim Zeynep Hanım	Bayram													
MİNGİÇ KAZISI	Koçak Mehmet oğlu Abdülhalil														

Ek I

Handwritten manuscript page with a grid. The text is written in Ottoman Turkish. At the top, there is a header with the text "T.C. BARSAKLIK DEKANLIĞI (ARŞİV) ZARFI BAŞLIĞI İÇİ (BÖLGE)".

№	İsim	Yaş	Notlar
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30

At the bottom left of the page, there is a small box containing the text "DİLEUM.2 Şb.00014.00048.001".

